

A testnevelés iránti attitűd vizsgálata a közoktatásban

avagy

*A testneveléshez való hozzáállás összefüggése a tanulói
személyiség jellemzőivel*

Tartalomjegyzék

I. Bevezető	3
I.1 A témaválasztás indoklása	3
I.2 A testnevelés helyzete	3
I.3 Az iskola szerepe	6
II. Szakirodalmi áttekintés	7
II.1 Bevezetés	7
II.2 Fogalmak	7
II.2.1. A személyiség	7
II.2.2 A motiváció	8
II.2.3 Az attitűd	8
II.2.4 Az életkori szakaszok és a mozgástevékenység	9
II.3 Szakirodalmak	9
II.3.1. Pedagógia, pszichológiai irodalmak	9
II.3.2 A témában megjelent legfrissebb kutatás	13
III. Saját vizsgálat bemutatása	14
III.1 Problémafelvetés	14
III.2 Kérdésfelvetés	15
III.3 Hipotézisek	15
III.4 A vizsgálati módszerek és a vizsgálati minta bemutatása	15
III.5 A vizsgálat lebonyolítása	17
III.6 A vizsgálat eredményei	17
III.6.1 Demográfiai és hozzáállásbeli eredmények	17
III.6.2 Személyiség-típusok	20
III.6.3 A képválasztás eredményei	20
III.6.3.1 Általános iskola	20
III.6.3.2 Gimnázium	21
III.6.3.3 Szakközépiskola	21
III.6.3.4 Felsőoktatás	21
III.7 Az eredményekből levonható következtetések	24
IV. Konklúzió, összefoglalás	25
V. Felhasznált szakirodalom	26

I. Bevezető

I.1 A témaválasztás indoklása

Leendő testnevelő tanárként gyakorlatot teljesítettem, így rengeteg új tapasztalatra tettem szert a tanulókkal kapcsolatban. A testnevelés órákon való részvétel, aktivitás tapasztalataim szerint az életkor előrehaladtával egyre csökken. A tanulók pozitív hozzáállásának csökkenésére kíváncsi voltam, így kutatásba kezdtem. Nem csupán a vélekedés változására voltam kíváncsi, hanem arra is, hogy van-e valamilyen kapcsolata a vélekedésnek a tanulók személyiség típusával.

I.2 A testnevelés helyzete

Életünk része a sport. Vagy mégsem?

Rohanó világunkban egyre kevesebb idő jut a sportolásra. Míg nagyszüleink idejében a fizikai munka, és ezzel együtt a mozgás mindennapos volt, a mai mozgási statisztikák elszomorítóak.

Az Eurobarometer Unió Statisztikai Hivatal 2010 márciusában közzétett jelentése¹ szerint „heti rendszerességgel a magyarok 65 százaléka folytat ilyen tevékenységet, míg az EU-ban ez a mutató 72 százalék.”²

Természetesen több oka van annak, hogy a felnőtt magyar lakosság sportolási szokásai így alakulnak (túlterheltség, pénzhiány, időhiány, stb.). De mi a helyzet a felnövekvő generációknál?

Az Eurobarometer³ felmérése a 15-24 éves korosztályt vizsgálta legfiatalabb kategóriában. Pedig a sportolási szokások nagyrészt gyermekkorban alakulnak ki; így meghatározóak az iskolás évek, a testnevelés órák, a testnevelők.

További kutatások (Budapest Online) szerint a „felmérésben résztvevő 3-17 éves gyermekkel rendelkező nők közel háromnegyedének (73%) sportolnak gyermekei legalább heti rendszerességgel. A sportolók aránya a 8-12 éves gyermekek között a legkiemelkedőbb (83%) (...), majd őket a 13-17 évesek követik (61%), a 3-7 évesek pedig egy kicsit lemaradnak (53%).”⁴

Érdekes továbbá, hogy a felmérésben részt vevő sportoló gyerekek közt a labdajátékok a legkedveltebbek, illetve az úszás és vízi sportok is népszerűek.⁴

Ezek az adatok az iskolai sportra, tanórán kívüli sportolási szokásokra vonatkoznak. Elkeserítőek azonban az iskolai tanórák keretein belül megvalósuló testnevelés órai eredmények. Bevezetésre került a heti 5 kötelező testnevelés, de a megvalósítás nem a várt módon, ütemben halad. Problémát jelentenek a létesítmények (hiánya, állapota, felszereltsége), a pedagógusok képzettsége alsó

tagozatban (elméletileg igény keletkezett a képzett, kreatív, szakképzett tanárookra), a társadalmi problémává előrelépő elhízás⁵, illetve a diákok motivátlansága,⁶ a testnevelés tantárgy társadalmi presztízisének csökkenése.

Összefoglalva a jelenlegi helyzetet, tapasztalataim szerint a felmenő rendszerben bevezetésre került heti 5 kötelező testnevelés órát nem mindig szakos tanár, hanem tanító tartja (főleg alsó tagozatban), hiányosak a tornatermek. Az 5 foglalkozást igen kevés helyen tartják is meg, a színvonal kérdőjeles. A felnövekvő generáció elhízással, lustasággal, kedvetlenséggel és ellenállással viseltet az iskolai testnevelés iránt, amit sok esetben a pedagógus csak fokoz. Tanulói vélemények alapján⁶ a tanárok sokszor nemhogy megszerettetnék a mozgást, de még el is veszik a kedvüket. Sikerélményt nem biztosít a testnevelés. Ez azonban nem minden esetben köthető a pedagógus személyéhez, sokszor a tananyag elavultságát is említik a tanulók. Felmerült az osztályozás szükségessége is, mely további, motivációval és óravezetéssel kapcsolatos vitákat váltott ki.

Fontos az iskolai testnevelés, hiszen a sportolási szokások gyerekkorban alakulnak ki. Hatással van rá a szülő, hiszen a pozitív példa a gyermek előtt mindenképpen hatással van a fejlődésére. Hatással lehet a tanulóra a pedagógus is, hiszen a gyerekek gyakran azonosítják a tanárt a tantárgyával⁷. Hathat egy jó edző, vagy a baráti kör is, illetve a tanuló motiválhatja saját magát is a sportolásra (játékigény, társaság iránti igény, sikerkeresés).

Érdekes kitérnünk az attitűd felé. Egy 2009-es vizsgálat szerint, ahol magyar és finn fiatal felnőtteket kérdeztek meg kérdőíves felmérésben, érdekes eredményeket kaptak a testneveléssel, testnevelőkkel kapcsolatos tapasztalatokról. Ezt az 1. táblázatban láthatjuk.

Vélemény	Magyar Finn	
Nem szerettem	25	0
Nagyon jó volt, szerettem	46,4	69,8
Változó, tanár- és tananyagfüggő	19,6	30,2
Nem emlékszik rá	8,9	0,0
Összesen	100,0	100,0

1. táblázat⁷: Az iskolai testnevelésről (%)

Látható, hogy a magyar válaszadók negyede nem szerette a testnevelést. Érdekes továbbá, hogy a finnek közel 70%-a szerette, míg ez az arány nálunk nem éri el az 50%-ot. Mi ennek az oka?

„A testnevelőről kialakított véleményt azért tartottuk fontosnak, mert a gyerekek gyakran azonosítják a tanárt a tantárgyával. Vagyis, ha szeretik a tanárt, szeretik a tantárgyat is, és mindez természetesen negatív értelemben is értelmezhető. A magyarok 64,3%-a és a finnek 88,9%-a úgy emlékszik a testnevelő tanárára, hogy fitt volt, kiváló szakmai tudással rendelkezett, valamint remekül tudott tanítani. Azonban a magyarok majdnem egyötöde (19,6%) szerint rossz volt, nem tudott megfelelően tanítani, s így nem motiválta az osztályt a fizikai aktivitásra és a sportra.,⁷

A 2. táblázatban láthatóak a testnevelő tanárokkal kapcsolatos vélemények, melyek ugyanennek a kutatásnak a részei.

Vélemény	Magyar Finn	
Nagyon fitt volt és jól tudott tanítani	64,3	88,9
Rossz tanár volt	19,6	1,2
Egyik ilyen, másik olyan	12,5	8,3
Nem volt fitt, de tanítani tudott	0	1,6
Nem emlékszik rá	3,6	0

2. táblázat⁷: A testnevelő tanárról kialakított vélemény (%)

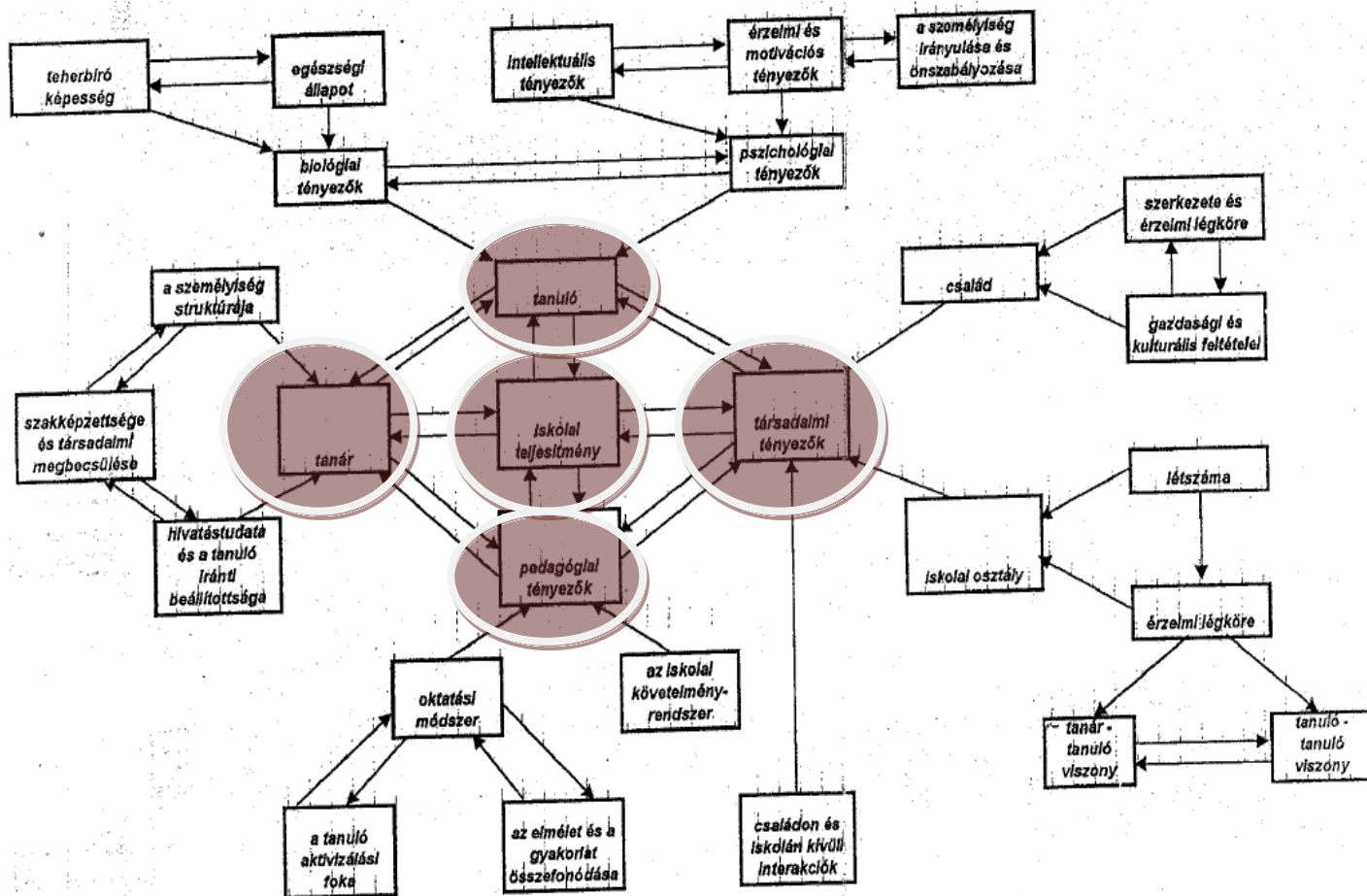
Ugyanitt említik, hogy a magyar válaszadók több mint fele (55,4%) gondolja úgy, hogy ha gyermekkorban megfelelő testnevelés oktatásban lett volna részük, akkor felnőtt korukban aktívabb életmódot folytattak volna.⁷

Ezek alapján láthatjuk, hogy a motiváció (vagy a de-motiváció) sok esetben a testnevelő tanártól ered.

I.3 Az iskola szerepe

A tanulónak az iskolában folyamatosan teljesítenie kell.

Az iskolai teljesítménynek több összetevője van, melyet Kulcsár Tibor ábrája szemléltet (1. ábra).

1. ábra: A tanulói teljesítményt meghatározó tényezők⁸

A 4 legfontosabb tényező:

- a tanár
- a tanuló
- társadalmi tényezők
- és pedagógiai tényezők.

Mivel mind a 4 tényező vizsgálatára nincsen lehetőségünk, így egy tényezővel, a tanulóval foglalkozunk.

Kutatásom vezérfonala a **tantárgyhoz való hozzáállás** lesz, mivel úgy gondolom, a tanulók nem viseltetnek pozitív viszonyulással a testnevelés órán (esetleges rossz élmények, vagy más

okok miatt). Alsó tagozatban még imádnak mozogni, de az érettségi előtt állók gyakran át sem öltöznek az órára. Ennek a biológiai fejlődésen kívül más okai is vannak.

Nagyon fontos terület a tanuló személyisége is. A különböző személyiségtípusú tanulók feltételezhetően máshogy viszonyulnak a testnevelés órához.

Célom kideríteni, hogy hogyan változik a testnevelés iránti vélekedés az életkor előrehaladtával, és ez a vélekedés milyen összefüggésben áll a tanulói személyiségtípusokkal.

II. Szakirodalmi áttekintés

II.1 Bevezetés

Kutatásom során több szakirodalommal is találkoztam. Mivel a kutatásom a testnevelés, pedagógia és pszichológia területét is érintik, így úgy gondoltam, némely fogalmat érdemes megmagyarázni, definiálni a későbbi módszerek, kérdések miatt. Ezek a fogalmak a személyiség, a motiváció, extroverzió, introverzió, attitűd, illetve az ezekhez kapcsolódó egyéb témakörök, úgy, mint az életkori szakaszok és a mozgástevékenység kapcsolata. Áttekintésemben bemutatom a témában legfrissebb kutatást is, melyet *dr. Hamar Pál*, a Magyar Testnevelési Egyetem nemrég habilitált tanára, valamint *Karsai István* készítettek **Az iskolai testnevelés affektív jellemzői a 11-18 éves fiúk és lányok körében**⁹ címmel. *Munkácsi Istvánnal* kiegészülve **Az iskolai testnevelés kötődésvizsgálata 11-18 éves tanulók körében** címmel az Iskolakultúra 2011/8-9-es számában jelent meg legutóbb.

II.2 Fogalmak

II.2.1. A személyiség

A személyiség fogalmára a tanulók vizsgálata miatt van szükség. Vizsgáljuk ugyanis a tanulók személyiségtípusait, attitűdjeiket.

A „személyiség” kifejezés a latin „persona” szóból ered. Egységes meghatározása nincsen, hiszen minden szakember más tényezőket tart fontosnak kiemelni. Egy azonban mindegyikben közös: *olyan tényezők együttese, amely az embert egyszerivé, megismételhetetlenné tesz*, amelyek által másoktól megkülönböztethetővé válik, és amelyek meghatározzák a gondolkodását, viselkedését, attitűdjeit.

A személyiség alakulását több tényező is befolyásolja (Humánökológiai modell):

1. A gyermek fizikai-biológiai állapota
2. A gyermek intrapszichés szintje
3. A gyermek interperszonális kapcsolatai
4. A gyermek helye a családban, közösségekben, stb.
5. A gyermek lakóhelyi környezete
6. A gyermek kultúrája, mint identitás
7. A gyermeket körülvevő osztársadalmi közeg, állami intézmények, szolgáltatások, intézkedések.

(Kutatásomban ezen tényezőkre nem térek ki.)

II.2.2 A motiváció

A motiváció a tantárgy iránti attitűd kapcsán merült fel. A motiváció a latin „movere” (mozgatni, mozogni) igéből ered. Egyfajta gyűjtőfogalom, mely motívumokból épül fel. Magába foglal minden cselekvésre, viselkedésre ösztönző erőt.

A motivációnak 2 fajtája ismeretes:

- extrinsic (külső, eszköz jellegű): cél elérése vagy külső tényező serkenti a személyt.
- intrinsic (belső, önjutalmazó): a cselekvésért magáért végzi a személy az adott viselkedést.

A tanulási motivációt különböző tényezők befolyásolják. Ilyenek például a személyiségen belüli változók, úgy, mint az énkép, önbizalom, önértékelés, vagy a tanuló szociális igényei:

- példaképpel való azonosulás
- tanári helyeslés iránti igény
- felnőttektől való függés igénye
- érvényesülés és elismerés igénye
- büntetés elkerülésének igénye

Fontos még a tanuló érdeklődése, illetve szituációtól függő ösztönzési variánsok.

II.2.3 Az attitűd

„Valamely személlyel, tárggyal, jelenséggel, szituációval, emberek csoportjával kapcsolatos értékelő beállítódás, amely viszonyítási alapul (vonatkozási keretül) szolgál, aminek alapján az egyén véleményt alkot, viselkedik, viszonyul”¹⁰.

II.2.4 Az életkori szakaszok és a mozgástevékenység

Kutatásomban érdemes megemlíteni az életkor és a mozgástevékenység kapcsolatát is. Minden életkori szakasznak más a fő mozgástevékenysége. Ezek ismeretében könnyebb a tanuló hozzáállásának befolyásolása, alakítása.

Mivel a vélekedéseket a közoktatásban vizsgálom, így a legfiatalabb korosztály a gyermek korosztály.

- *kisiskolás kor (7-10 év)*: alsó tagozatos gyerekeknél nagy a mozgásigény, a lelassuló növekedés következtében javul az egyensúlyozó érzék és a mozgáskoordináció. A kisiskolások általában szeretnek mozogni és igénylik is. Ebben az életkorban főleg a futások és a játékok dominálnak.
- *prepubertás (10-12 év)*: felső tagozat; a mozgástanulás aranykora. A testmagasság és a testsúly arányba kerül egymáshoz képest. A test stabilitása végett magasfokú koordináltság jellemző a korosztályra. Új mozgásformákat gyorsan tanulnak (értelmi fejlődés is magasabb szinten áll).
- *pubertás (13-18 év)*: felső tagozat, illetve középiskola. Testi fejlődésükre a megnyúlás jellemző (2. megnyúlási szakasz), a testrészek hosszanti növekedése és a keresztmetszetbeli növekedés nem egy időben történik. A nemi érés időszaka is, kifejlődnek az elsődleges és másodlagos nemi jellegek. Ezzel együtt a vegetatív idegrendszer labilissá válik. A tanuló gátlásos, szégyenlős lesz. Ezen hatások együttesének következtében mozgás-inkoordináció lép fel. Jellemzően ilyenkor alakulnak ki a gerinc-deformitások.
- *ifjúkor (18-25 év)*: ideális esetben a felsőoktatás, munkába lépés korszaka. Lassú és kisebb mértékű növekedés tapasztalható. A fizikai teljesítőképesség maximumát érhetik el ebben az életkorban a fiatal felnőttek.

II.3 Szakirodalmak

II.3.1. Pedagógia, pszichológiai irodalmak

Tanári mesterképzésben veszek részt, így támaszkodhattam a pedagógiai-pszichológiai kurzusokon ajánlott szakirodalmakra. Ezek közt szerepel például **Tóth László: Pszichológia a tanításban** c. könyve, valamint **Tóth László: Pszichológiai vizsgálati módszerek a tanulók megismeréséhez** és **N. Kollár Katalin: Pszichológia pedagógusoknak** c. kötetei. Ezen kötetek a definíciók, fogalmak tisztázásához voltak segítségemre, illetve előzetes tanulmányaim felfrissítésére.

Legtöbb ismeretemet azonban az internetről, attitűdvizsgálatokkal foglalkozó kutatásokból szereztem.

A legtöbb kutatás nem foglalkozott testneveléssel, azonban dolgozatomban megemlítem azokat, amelyekben vizsgálták a testnevelés tantárgyat is.

Legfontosabb, és külön fejezetben taglalt kutatás *dr. Hamar Pál és Karsai István: Az iskolai testnevelés affektív jellemzői a 11-18 éves fiúk és lányok körében*⁹.

Takács Viola, a Pécsi Tudományegyetem munkatársa a Magyar Pedagógia c. folyóiratban írt **A tantárgyi attitűdök struktúrájáról**¹¹. A cikk 2001-ben jelent meg. Kérdőívvel mért attitűdvizsgálatot készített, melyben 1-5-ig kellett a diákoknak a viszonyulásukat jelölniük. Az értékelés azonban végletpárok közt történt. Így az 1-es a pozitív véglethez, az 5-ös a negatív véglethez közelített.

Tantárgy	Változatos-egyhangú	Pihen-tető-fá-rasztó	Kelle-mes-kelle-metlen	Fontos-felesleges	Könnnyű-nehéz	Érde-kes-unal-mas	Hasz-nos-haszon-talan	Jó-rossz
Ének	2,76	2,21	2,48	3,16	1,90	3,03	3,00	2,56
Rajz	2,44	2,15	2,35	2,97	1,87	2,64	2,78	2,27
Testnevelés	1,98	2,92	2,12	2,08	2,08	2,31	1,86	1,83
Technika	2,21	2,30	2,20	2,51	1,98	2,37	2,19	2,07
Számítástechnika	1,80	1,75	1,70	1,50	1,76	1,59	1,47	1,55

3. táblázat: *Takács Viola: A tantárgyi attitűdök struktúrája (általános iskola)*¹¹

A 3. táblázat az általános iskolások attitűdskálával mért értékelését mutatja. „ (...) világosan kitetszik, hogy a *Biológia* és a *Számítástechnika* vezet a tanulók kedveltségi listáján, hogy ezeket a *Technika*, az *Irodalom* és a *Testnevelés* követi.”¹¹

Ének	3,20	2,67	2,82	3,41	2,06	3,16	3,17	2,85
Rajz	2,68	2,21	2,33	3,08	2,04	2,59	2,79	2,38
Testnevelés	2,31	2,84	2,23	2,19	2,12	2,59	1,97	2,04
Technika	2,48	2,47	2,53	2,42	2,62	2,48	2,34	2,27
Számítástechnika	2,31	2,23	2,21	1,73	2,31	2,03	1,68	1,97

4.táblázat: *Takács Viola: A tantárgyi attitűdök struktúrája (középiskola)*¹¹

Összehasonlításképp a 4. táblázat már a középiskolások eredményeit mutatja ugyanebben a kutatásban. A testnevelés értékei növekedtek. Ez azt jelenti, hogy „a *Testnevelésről* azt gondolják,

hogy nem 'pihentető', illetve 'érdekes', hanem „kellemes és könnyű”.¹¹ A vélemények romlanak a tárgyról, negatívabb az attitűd, a vélekedés.

A következő kutatás *Csapó Benő: A tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök összefüggései*¹² Ebben a kutatásban Csapó megemlíti, hogy „*egyre nagyobb figyelmet kap a tanulási eredményesség befolyásoló, a teljesítményeket meghatározó affektív tényezők vizsgálata.*”¹²

„(...) A vizsgálatok második köre alapvetően az iskolai teljesítményekkel foglalkozik, és ebben a kontextusban a tantárgyi attitűdök a teljesítményeket befolyásoló szerepük miatt válnak érdekessé.”

¹² A kutatást 2000-ben végezték. Testneveléssel nem foglalkozik, hanem természettudományi tárgyakkal. Nemzetközi összehasonlítást is végez. Amiért érdemes megemlíteni kutatásomban az az, hogy csökkenő kedveltségi tendenciát mutat ki a természettudományi tárgyakkal kapcsolatban (az életkor előrehaladtával).

2011-ben Csongrád megyében készült reprezentatív felmérés, melyet *Csíkos Csaba: Melyik a kedvenc tantárgyad? Tantárgyi attitűdök vizsgálata a nyíltvégű írásbeli kikérdezés módszerével*¹³ c. munkájában mutat be. Ebből a munkából a lentebb látható 2 táblázatot (5. és 6. táblázat) emeltem ki.

Tantárgy	Gyakoriság	Relatív gyakoriság (%)
Angol	44	7,8
Biológia	90	15,9
Ének-zene	3	0,5
Fizika	20	3,5
Földrajz	13	2,3
Hittan	1	0,2
Informatika	74	13,1
Irodalom	32	5,7
Kémia	46	8,1
Matematika	37	6,5
Német	10	1,8
Nyelvtan	9	1,6
Rajz	24	4,2
Technika	11	1,9
Testnevelés	101	17,9
Történelem	50	8,8
N = 565 (5 hiányzó adat)		

5. táblázat: *Csíkos Csaba: Melyik a kedvenc tantárgyad?*¹³ A tanulók által megnevezett kedvenc tantárgyak és a választások gyakoriságának értékei c. táblázat

Az 5. táblázatban a kedvenc tárgyak sorát és választásuknak gyakoriságát láthatjuk. A testnevelés áll az első helyen a vizsgálatban részt vevő hetedikesek körében.

Tantárgy	Gyakoriság	Relatív gyakoriság (%)
Angol	19	3,4
Biológia	13	2,3
Ének-zene	15	2,7
Etika	1	0,2
Fizika	86	15,3
Földrajz	147	26,1
Informatika	16	2,8
Irodalom	13	2,3
Kémia	34	6,0
Matematika	136	24,2
Német	14	2,5
Nyelvtan	28	5,0
Rajz	5	0,9
Technika	7	1,2
Testnevelés	14	2,5
Történelem	15	2,7
N = 563 (7 hiányzó adat)		

6. táblázat: **Csikos Csaba: Melyik a kedvenc tantárgyad?** ¹³ A tanulók által legkevésbé kedveltként megnevezett tantárgyak és a választások gyakorisági értékei

A 6. táblázat a legkevésbé kedvelt tárgyakat tartalmazza. Itt a testnevelés a sor végén áll. A két táblázatból látható, hogy általános iskolában igencsak kedvelt tantárgy a testnevelés, még felső tagozatban is. A kutatásból kiderült, hogy a fiúknál dobogós a tantárgy („matematika, testnevelés, történelem”), a lányoknál azonban még az első ötben sincsen benne, szignifikáns különbségeket találtak a nemek közt.

Tantárgyi osztályzat	Kedvenc tantárgyként választók aránya (%)	Legkevésbé kedvelt tantárgyként választók aránya (%)
Testnevelés		
1	0	0
2	2	7
3	3	14
4	21	43
5	74	36

7. táblázat: **Csikos Csaba: Melyik a kedvenc tantárgyad?** ¹³ A tantárgyi osztályzatok relatív gyakorisági megoszlása azok körében, akik az adott tantárgyak kedvenc vagy legkevésbé kedvelt tantárgyként jelölték meg /részlet/

„A 3. táblázat (dolgozatomban 7. táblázat) adatai alapján a következő megállapítások tehetők. Adott tantárgy kedveltsége jellemzően együtt jár az adott tárgyból elért jó eredménnyel.”¹³

Összefoglalva a korábban ismertetett kutatások eredményeit, a tantárgy iránti attitűd a korábbi kutatások szerint az életkor előrehaladtával egyre kevésbé pozitív. A tantárgyat általános iskolában nagyon szeretik a tanulók, és jó jegyeket kapnak belőle. Azonban középiskolában megváltozik a helyzet, a rangsor újrarendeződik, az attitűdök, vélemények megváltoznak, sajnos negatív irányba.

II.3.2 A témában megjelent legfrissebb kutatás

Szakirodalmi kutatásom során találtam a korábban említett kutatásra, mely témájában hasonlít ennek a kutatásnak a témájához. A kutatók a tanulót az affektív tényezők szempontjából vizsgálták, a tanuló és az iskolai eredményessége közti kapcsolatot keresték. A motiválásban az érzelmek szerepét kutatták. A 11-18 éves diákok tantárgyhoz (testnevelés) fűződő affektivitását pozitív és negatív reakciókon keresztül tárták fel. Kutatásukban 4 faktort határoztak meg: *a hatalom, önérvényesítés, kikapcsolódás/öröm, és a megoldhatatlan feladat/elégtelenség* faktorokat. Ezen faktorok eloszlását életkor és nem szerinti eloszlásban vizsgálták, melyet a 3. táblázatban láthatunk. A kutatásban 2840 tanuló: 1367 fiú és 1473 lány vett részt.

A táblázatból látható, hogy a *Hatalom* faktora minden korosztályban és mindkét nemnél kiemelten magas, egyik másik faktor sem éri el ezeket az értékeket. Ugyanakkor mindkét nemnél csökkenő tendenciát mutat. Ezt a tendenciát követi sajnos az *Öröm* faktora is, azonban a lányoknál látványosabb a visszaesés. Ez azt jelenti, hogy a lányoknak egyre kevésbé okoz örömet az iskolai testnevelés óra. Ugyanezt az eredményt tükrözi a *Pozitív attitűd*-faktor is, mely a fiúknál végig a pozitív oldalon marad, de a lányoknál középiskolás korban már nem beszélhetünk pozitív attitűdről, hiszen a válaszadóknak kevesebb, mint fele értékelt pozitívan. A legelborzasztóbb azonban az *Elégtelenség*-faktor. A fiúknál is eléri a 30%-ot egy ízben, de a lányoknál egy kivétellel végig 30% felett van, sőt, a középiskola végére eléri a 40%-ot. A lány tanulók 40%-a elégedetlen, megoldhatatlan feladatnak éli meg a testnevelés órát, ami szignifikánsan csökkenti a pozitív attitűdöt. Ezek az eredmények kiábrándítóak, a testnevelés kudarcát vetítik elénk.

Nem	Korosztály	Faktor 1: Hatalom (%)	Faktor 2: Öröm (%)	Faktor 3: Pozitív attitűd (%)	Faktor 4: Elégtelenség (%)
Fiúk	11-12	78	60	67	21
Fiúk	13-14	68	57	58	27
Fiúk	15-16	64	53	53	30
Fiúk	17-18	68	63	55	28
Lányok	11-12	75	60	63	23
Lányok	13-14	60	50	53	33
Lányok	15-16	55	50	43	39
Lányok	17-18	56	51	46	40

8. táblázat: dr. Hamar Pál és Karsai István kutatási eredményei⁹

Ez a kutatás a tanulót vizsgálta, a tanuló attitűdjét mérte. Azonban nem a tanuló személyiségének szempontjából, hanem előre meghatározott faktorok szerint. Kutatásomban a tanuló személyiségtípusa (extrovertált-introvertált, racionális-érzelmi beállítottságú) és a tanuló attitűdje (képes módszer) kerül összevetésre, ehhez pedig adalék a testnevelés jegye, óraszám, tanárról és a tantárgyról alkotott véleménye is.

III. Saját vizsgálat bemutatása

Ebben a fejezetben alfejezetekben szeretném bemutatni kutatásomat. A munkát a tanítási gyakorlatok alatt szerzett tapasztalataim inspirálták. Problémákat vettem fel, kérdéseket fogalmaztam meg, majd hipotéziseket állítottam fel. A vizsgálati módszereimet konzulensemmel, *dr. Hanák Zsuzsanna* tanárnővel közösen választottuk ki, valamint minden fontos paramétert. A kutatás lefolytatását egyedül végeztem, azonban a kiértékelésben ismét Tanárnő segítségét kértem.

III.1 Problémafelvetés

Az edzőkkel, tanárokkal, csoporttársakkal és diákokkal folytatott beszélgetéseim során több probléma is megfogalmazódott.

- Különböző korosztályú gyerekekkel való beszélgetéseim során más-más vélekedéseket tapasztaltam a tantárgy és a sport iránt. Ezek a vélekedések korosztályonként hasonlóságokat mutattak.
- A jegyek nem minden esetben tükrözik a tényleges tudást. Aki gyengébb testnevelésből, az is kaphat ötöst, és aki ügyesebb, az is kaphat rosszabb jegyet. Nem egyértelmű, hogy mely tanulók hozzáállása jobb a tantárgyhoz: akik jobb, vagy akik rosszabb jegyet kapnak?
- Az azonos korosztályba tartozók nemeként más véleményeket formálnak a tantárgyról, a tárgy kedveltsége eltér.
- Azok a tanulók, akik extrovertált személyiségtípusúak, véleményem és tapasztalataim szerint észrevehetőbben részt vesznek a testnevelés órán. A kérdés az, hogy ez pozitív hozzáállást jelöl, vagy pedig magatartás- vagy viselkedésproblémákat.
- Az affektív és a kognitív beállítottságú tanulók is máshogy vélekednek a tantárgyról, de a véleménykülönbségek itt sem egyértelműek, mérés szükséges a kimutatásukhoz.

III.2 Kérdésfelvetés

Kutatásom során az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

1. Hogyan változik a testnevelés iránti vélekedés, hozzáállás általános iskola felső tagozatától a főiskolás évek végéig?
2. A tantárgyi eredményesség és a hozzáállás közt milyen a kapcsolat?
3. A lányok vagy a fiúk hozzáállása pozitívabb a testneveléssel kapcsolatban?
4. A sporttal kapcsolatos vélekedés és a személyiségjellemzők között kimutatható-e kapcsolat, és ha igen, milyen tendenciák mutathatók ki?

III.3 Hipotézisek

Úgy gondolom...

- minél idősebb egy tanuló, annál kevésbé pozitív a véleménye a testnevelés óráról: általános iskola alsó tagozatban a legpozitívabb, felsőoktatásban a legkevésbé.
- nincs összefüggés a tantárgyi eredményesség és a hozzáállás között.
- a fiúk vélekedése pozitívabb, mint a lányoké, és ez minden korosztályban így van.
- az inkább kifelé forduló és érzelmileg vezérelt tanulóknak a legpozitívabb a hozzáállása a testnevelés órához.

III.4 A vizsgálati módszerek és a vizsgálati minta bemutatása

Kutatásom során több módszert alkalmaztunk: személyiség-teszt (BRÉK-próba, dr. Rozsgay Géza tesztje alapján), asszociációs vizsgálat (képválasztás), valamint a demográfiai adatokon kívül a testnevelés-jegyet, a tantárgyhoz és a tanárhoz való hozzáállásra rákérdező szöveges kérdéseket és a felmentettséget is kérdeztünk.

A módszereknél fontos, hogy minden gyerek minden válasza nyomon követhető legyen, vagyis a dokumentumokat párosítani tudjuk. Ezt a nehézséget online kérdőívvel hidaltam át, a kérdőívet egy közösségi oldalon (Facebook) terjesztettem, valamint egy iskolában papír alapon is kitöltötték a tanulók. A személyiségi jogok védelmében minden gyereket kódszámmal látunk el, amit minden lapra ráírtam.

A hagyományos kérdőíves módszernél a BRÉK-próbát használtuk. A BRÉK-próba dr. Rozsgay Géza tesztje, melyet gyakorló pedagógusok is felhasználhatnak. Ehhez a személyiségre vonatkozó vizsgálat kiértékeléséhez dr. Hanák Zsuzsanna pszichológus segítségét is igénybe vettem.

A kérdőív személyiséget 4 faktorban (B: befelé forduló; R: racionális beállítottságú; É: érzelmi beállítottságú; K: kifelé forduló) vizsgálja.

Természetesen ezen faktorok jelenléte a személyiségben nem kizárólagos, keverten fordulnak elő. Azonban kimutathatók a személyiségben domináns tulajdonságok, melyeket a kutatásomban felhasználhatónak tartottunk.

A tesztből kiderült, hogy a tanuló az extrovertált vagy introvertált csoportba tartozik-e (befelé vagy kifelé forduló inkább), valamint a kognitív vagy affektív beállítódás is. Az extroverzió-introverzió a tantárgy jellegéből adódóan érdekes (hiszen szerepelni kell, egymás előtt megmozdulni, bemutatni, stb.). Utóbbi azért is fontos, mert az iskoláskorú tanulók (főleg az általános iskolás korosztály) gyakran azonosítják a tanárt a tantárgyával, így az érzelmi vagy racionális beállítottság is nagyon fontos faktor.

Az asszociációs vizsgálatot képválasztó módszerrel végeztünk. Összesen 12, téma szerint kategorizált (kategóriánként 4: sport, táplálkozás, szabadidő, baráti kör) kép közül kellett választaniuk, amelyik 4 valami alapján a legszimpatikusabb (2. ábra). A képeket úgy választottuk, hogy csakis egyetlen kategóriába legyenek besorolhatóak. A képválasztás alapján következtethetünk a sporttal szembeni hozzáállásukra. A képeket sztereotípiákra építettem. A képek szimbolizálják a kategóriát, amelybe tartoznak. Például a kerékpár a sport kategóriába került, az olvasásos kép pedig a szabadidő témakörébe.

2. ábra: A képválasztás képei, és az instrukció.

Mivel kutatásunk a közoktatásban tanulókat vizsgálja, így több korosztályt is vizsgálnunk kell:

- általános iskola alsó tagozat
- általános iskola felső tagozat
- középiskola (gimnázium, szakközépiskola)
- felsőoktatás.

Minden korosztályban 2 osztályt, kb. 60 főt terveztünk vizsgálni. Így összesen kb. 300 fő tanuló válaszait vártuk. Az online kérdőívezés kapcsán 81 db kérdőív került kitöltésre, ebből 11 db értékelhetetlen volt.

Általános iskola alsó tagozatosak nem tudták volna kitölteni a kérdőívet, így ezt a korosztályt kihagytuk a vizsgálatból.

Mivel a minta viszonylag kicsi, így az eredmények tendencia-jellegűek.

III.5 A vizsgálat lebonyolítása

A vizsgálatot 2012. július és szeptember közt végeztem. Online kérdőívet hoztam létre, melyet több fórumon (iskolák lapjain, csoportokban, ismerőseim körében) terjesztettem. Az adatok az online felületnek köszönhetően könnyen kezelhető állapotban érkeztek. Az adatokat *SPSS 17.0 for Windows* programmal és *Microsoft Office Excel 2007*-tel kezeltem, a számításokat ezekkel végeztem.

A kérdőíveket egyesével értékeltem ki.

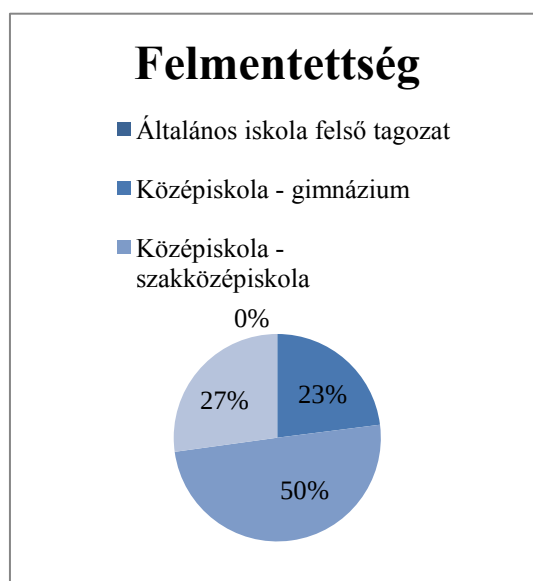
2-3 betűs rövidítéseket, kódokat hoztam létre a tanuló személyiségtípusának tipizálásához. A képválasztás eredményei némi statisztikai problémát okoztak, a képválasztásnál ugyanis számokat jelöltek a válaszadók, ezeket vissza kellett alakítani a kategóriájukhoz, illetve a választásokat is betűkóddá, ezután pedig számkóddá kellett alakítani, hogy számolni lehessen velük. Például, ha valaki az 1,2,5 és 10. képeket választotta, akkor az 1: sport, 2: táplálkozás, 5: táplálkozás, 10: sport a választásai. Ezeket betűkóddá alakítva: 2S-2T, mert 2 sportos és 2 táplálkozással képet választott (ha minden kategóriából egyet választott volna, akkor TKS lett volna a kód). Mivel több ilyen kód született (egészen pontosan 22), így számkóddal láttam el őket. Ezek után statisztikai műveletekre alkalmas volt az adathalmaz.

III.6 A vizsgálat eredményei

III.6.1 Demográfiai és hozzáállásbeli eredmények

A kutatásban 81 tanuló vett részt, ebből 70 értékelhető kérdőív került feldolgozásra.

A minta tehát összesen 70 főt tartalmaz, ebből 10 általános iskolás, 26 gimnazista, 12 szakközépiskolás és 22 felsőoktatásban tanuló vett részt a kutatásban. A válaszadók közül 22 fiú és 48 lány van.

3. ábra: Felmentettség iskolatípus szerint

. A válaszadók testnevelés-órai részvétele (mely burkoltan egészségi állapotot is takar) általános iskolában a legmagasabb, 0% van felmentve. A gimnazisták közül 23%, vagyis majdnem minden 4. tanuló felmentett. A középiskolás minta 50%-a felmentett testnevelésből (ezt az eredményt fenntartással kell kezelni, a minta mérete miatt). Felsőoktatásban 27%-os ez az eredmény, ez a szám nagynak tekinthető. Az eredményeket a 3. ábra és a 4. táblázat tartalmazza.

Nem * Felmentés Crosstabulation

Count		Felmentés			Total
		"teljes felmentésem van"	"részleges felmentésem van"	"nincsen felmentésem, egészséges vagyok"	
Nem	"fiú"	2	0	20	22
	"lány"	4	3	41	48
Total		6	3	61	70

9. táblázat: Nemek és felmentettség keresztábrája

Ebben az esetben is a leggyakoribb kategóriák voltak:

- racionális-érzelmi (RÉ; 10 db.)
- érzelmi-kifelé forduló (ÉK; 11 db.)
- racionális-érzelmi, kifelé forduló (RÉK; 6 db.).

A leggyakrabban előforduló képválasztások:

- 1.) Alvás (kikapcsolódás-kategória)
- 2.) Olvasás (kikapcsolódás-kategória), labdák (sport-kategória)
- 3.) Úszás (sport-kategória).

Összességében elmondható, hogy több tanuló választott egy sporttal kapcsolatos képet, de a kettő, vagy három sporttal kapcsolatos képválasztás is megközelíti ezt a számot. Összesen 12 fő, a válaszadók 17%-a nem választott egyetlen, sporttal kapcsolatos képet sem.

III.6.2 Személyiség-típusok

Felmérésemben a leggyakoribb az *érzelmi beállítottságú, kifelé forduló* típus volt (ÉK, 34%), ezt a csoportot követi a *racionális és érzelmi szempontból kiegyenlített* beállítottságú (RÉ, 27%), és a dobogó harmadik fokára az előző 2 kategória „keveréke”, a racionális és érzelmi szempontól kiegyenlített, kifelé forduló személyiségtípus (RÉK, KÉR, ÉRK 11%). A személyiség-típusokat a BRÉK-próba alapján állapítottam meg, a képválasztást többszörös kódolás után, rövidítésekkel hoztam számolható állapotba. A kereszttáblát SPSS 17.0 for Windows programmal készítettem.

III.6.3 A képválasztás eredményei

III.6.3.1 Általános iskola

A lányoknál elmondható, hogy akik ötöst kaptak, azok közül mindenki választott legalább egy, sporttal kapcsolatos képet. Aki négyest kapott, azok kettőt is. A személyiségtípusokban a legnagyobb arányban az érzelmileg motivált volt a leggyakoribb. Összesen a tanulók 85%-a választott sporttal kapcsolatos képet (57% egy képet, 28% kettő képet választott, 14% nem választott egyet sem).

A fiúknál mindenki ötöst kapott, és mindenki választott sporttal kapcsolatos képet (66% egy képet, 33% kettőt). A személyiségtípus tekintetében a kifelé fordulás volt jelentős.

III.6.3.2 Gimnázium

A gimnazista lányoknál nem találtunk összefüggést a személyiségtípus, képválasztás és jegy tekintetében. A tanulók 73%-a választott sporttal kapcsolatos képet. A tanulók 42%-a egy képet, 28%-a kettőt, 10%-a hármat választott, azonban 26% nem választott egyet sem.

A fiúknál azt az eredményt kaptuk, hogy akik 4-est kaptak, azok is választottak sporttal kapcsolatos képet. Mindenki választott legalább egy sportos képet (57% egyet, 43% kettőt).

III.6.3.3 Szakközépiskola

Lányoknál az eddigiektől eltérő eredményeket kaptunk. Mindenki választott sportos képet (33% egyet, 44% kettőt, 22% hármat is).

Még a felmentettek is választottak sportos képet. Akik nem ötöst kaptak, 2 vagy 3 képet is választottak. Mindenki érzelmi beállítottságú.

A fiúknál megfordult az eddigi pozitív tendencia. Akinek nem volt ötöse, nem választott képet. Csupán 33%-uk választott, ők is csak egyet.

III.6.3.4 Felsőoktatás

Lányoknál azt az eredményt kaptuk, hogy akiknek nincs jegyük, azok mind választottak képet (a válaszadók 84%-a választott). 33%-uk egyet, 23%-uk kettőt, 23%-uk hármat választott, 15% azonban egyet sem.

Ugyanez elmondható a fiúkról is: akinek nincs jegye, az mind választott képet. Ez azonban csak 66%-ukra volt érvényes (33% egyet, 33% kettőt választott, 33% nem választott).

Összességében elmondható, hogy a fiúknál csökken a sportos képek választása, a lányoknál alacsonyabb intenzitással, de viszonylag állandó szinten van.

	<i>Fiúk</i>	<i>Lányok</i>
<i>Általános iskola</i>	100%	85%
<i>Gimnázium</i>	100%	73%
<i>Szakközépiskola</i>	33%	100%
<i>Felsőoktatás</i>	66%	84%

11. táblázat: Összefoglaló táblázat

A táblázatokból nyomon követhetőek a sportos képpel kapcsolatos választások. Nagyon érdekes, ha az összes korosztály és nem választásait összehasonlítjuk (12. táblázat). Látható, hogy a lányoknál az életkor előrehaladtával egyre inkább első helyre kerül a sportos képek választása, és második helyen a kikapcsolódás áll. Más a helyzet a fiúknál. Itt a sport egyre inkább háttérbe szorul, és a kikapcsolódás, valamint a baráti körös képek állnak az élre.

	<i>Általános iskola</i>	<i>Gimnázium</i>	<i>Szakközépiskola</i>	<i>Felsőoktatás</i>	
1.	<i>T</i>	<i>S</i>	<i>S</i>	<i>S</i>	Lányok
2.	<i>S</i>	<i>K</i>	<i>K</i>	<i>K</i>	
3.	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>T</i>	
4.	<i>K</i>	<i>T</i>	<i>T</i>	<i>B</i>	
1.	<i>S</i>	<i>B</i>	<i>K</i>	<i>K</i>	Fiúk
2.	<i>T</i>	<i>S</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	
3.	<i>B</i>	<i>K</i>	<i>T</i>	<i>S</i>	
4.	<i>K</i>	<i>T</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	

12. táblázat: A fiúk és lányok képválasztásainak összefoglaló táblázata (T: Táplálkozás; K: Kikapcsolódás; S: Sport; B: Baráti kör)

Milyennek tartod a testnevelés órákat? * Nem Crosstabulation

Count		Nem		Total
		"fiú"	"lány"	
Milyennek tartod a testnevelés órákat?	"változatos, megmozgat, szeretem"	14	34	48
	"nem terhel meg kellőképpen"	5	10	15
	"unalmas, fárasztó, nem szeretem"	3	3	6
	"túlterhel, nem tudom teljesíteni a feladatokat"	0	1	1
Total		22	48	70

13. táblázat: Testnevelés órai vélemény – nemek keresztábra

A 13. táblázat is a hozzáállást mutatja. A válaszok alapján elmondható, hogy a lányok pozitívabb véleményeket jelöltek, mint a fiúk.

Testnevelés tanár * Nem Crosstabulation

Count		Nem		Total
		"fiú"	"lány"	
Testnevelés tanár	"hozzáértő, maximalista"	7	30	37
	"szigorú, igazságos"	11	13	24
	"nem ért hozzá, nem tanít sok mindent"	2	5	7
	"szakbarbár"	2	0	2
Total		22	48	70

14. táblázat: Testnevelő tanárról vélemény – nemek keresztábra

A 14. táblázatban is látható, hogy a lányok pozitívabb véleményeket fogalmaznak meg a tantárgyat tanító tanárról. Látható, hogy az a megállapítás, mely szerint a tanulók gyakran azonosítják a tanárt a tantárggyal, helytálló, ugyanis a vélemények és a 13. táblázat eredményei hasonlítanak egymásra.

3.7 Az eredményekből levonható következtetések

Az eredmények alapján elmondható, hogy az eddigi kutatásokhoz hasonlóan az én kutatásomban is észrevehető az általános iskolások és a középiskolások viszonyulása közt különbség.

A nemek közti különbségek kirajzolódtak, a lányok hozzáállása a képválasztás alapján jobb, mint a fiúké, ami meglepő (12. táblázat).

Nem csak a képválasztás alapján, hanem a hozzáállásra rákérdező kérdésekre adott válaszok alapján is elmondható, hogy a lányok pozitívabban gondolnak a testnevelésre és a tanárra, mint a fiúk (13. és 14. táblázat).

A személyiségtípusok tekintetében elmondható, hogy azok a tanulók, akik érzelmi irányítottságúak és kifelé fordulók, ők rendelkeznek a legpozitívabb hozzáállással (10. táblázat).

IV. Eredmények összefoglalása

Kutatásom végén választ kaptam a kérdéseimre, kiderült, hipotéziseim helytállóak voltak-e. Hipotézisem:

1.) Minél idősebb egy tanuló, annál kevésbé pozitív az attitűdje a testnevelés órán: általános iskolában a legpozitívabb, felsőoktatásban a legkevésbé.

Részben igazolódott a hipotézis, ugyanis a fiúknál csökken a tendencia, lányoknál viszonylag állandó maradt.

2.) Nincs összefüggés a tantárgyi eredményesség és az attitűd között.

Nincsen szignifikáns kapcsolat a tantárgyi eredményesség és az attitűd között ($p=0,467$).

3.) A fiúk attitűdje pozitívabb, mint a lányoké, és ez minden korosztályban így van.

A lányok attitűdje pozitívabb, mint a fiúké, de nem minden korosztályra jellemző.

4.) Az inkább kifelé forduló és érzelmileg vezérelt tanulóknak a legpozitívabb a hozzáállása a testnevelés órához.

A hipotézis beigazolódott, ugyanis 26 tanuló választott 2 vagy 3 sporttal kapcsolatos képet.

Ezen tanulók 73%-a esik bele a leggyakrabban előforduló személyiségtípusokba: racionális-érzelmi, érzelmi-kifelé forduló, racionális-érzelmi, kifelé forduló. **További 32 tanuló**, a válaszadók 46%-a **választott 1 db. sporttal kapcsolatos képet.** A leggyakoribb személyiségtípusok itt is ugyanezek voltak.

V. Konklúzió, összefoglalás

Dolgozatomban válaszokat kerestem a tanulók testneveléssel kapcsolatos hozzáállásukkal felmerült kérdésekre.

Az eddigi, attitűdvizsgálattal foglalkozó kutatások eredményei és az én eredményeim egybeesnek: minél magasabb osztályba jár egy tanuló, annál inkább csökken a pozitív hozzáállása bizonyos tantárgyakhoz, így a testneveléshez is.

A tantárgyi eredményesség nem határozza meg egyértelműen a tantárgyhoz fűződő viszonyt: korábbi kutatások ugyan találtak összefüggéseket némely tárgyaknál (pl. matematika), de testnevelésnél nem fedeztünk fel hasonlóságokat.

A személyiségtípusok és a testneveléssel, sporttal kapcsolatos hozzáállás közt találtunk összefüggést, mely további kutatások alapjául, kiinduló pontként szolgálhat. Azon tanulók, melyek érzelmi beállítottságúak és kifelé fordulók, közülük válaszoltak legpozitívabban a testnevelés tantárggyal, testnevelés órával és testnevelő tanárral kapcsolatban. Ők rendelkeznek a legpozitívabb hozzáállással az összes személyiségkategória közül.

A vizsgálati mintám mérete miatt eredményeim tendencia-jellegűek. Kutatásomat érdemes lenne nagyobb mintával folytatni, hogy még átfogóbb képet kapjunk a témaköréről. Remélhetőleg egy nagyobb volumenű kutatás keretében lesz erre lehetőségem a későbbiekben.

VI. Felhasznált szakirodalom

- 1: http://hvg.hu/egeszseg/20100329_magyarok_sportolasi_szokasok (megtekintés: 2012.08.30. 15:32)
- 2: <http://www.origo.hu/itthon/20100402-eus-kutatas-nem-szeretnek-sportolni-a-magyarok.html> (megtekintés: 2012. 08.26. 11:12)
- 3: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_334_fact_hu_en.pdf (megtekintés: 2012. 09.01. 09:22)
- 4: <http://onlinebudapest.blogspot.com/2012/01/kutatas-gyermekek-sportolasi.html> (megtekintés: 2012. 08.30. 14:55)
- 5: <http://eduline.hu/cimke/iskolai+testnevel%C3%A9s> (megtekintés: 2012. 09.01. 10:56)
- 6: <http://www.testnevel.com/diakok-a-testnevelésüenkrol> (megtekintés: 2012. 05.29. 11:16)
- 7: <http://www.ofi.hu/tudastar/huszar-aniko-bognar> (megtekintés: 2012. 04.04. 13:25)
- 8: Kulcsár Tibor: Az iskolai teljesítmény pszichológiai tényezői, Tankönyvkiadó Budapest, 1982; 46. oldal
- 9: Magyar Pedagógia c. folyóirat 108. évf. 2. szám (135-147. o., 2008)
- 10: <http://users.atw.hu/friendboxm/attitud.html> (megtekintés: 2011. 11. 29. 17:55)
- 11: http://www.magyarpedagogia.hu/document/Takacs_MP1013.pdf (megtekintés: 2012.11.11 14:07)
- 12: <http://www.edu.u-szeged.hu/~csapo/publ/attitud.pdf> (megtekintés: 2012. 11.13. 10:10)
- 13: http://epa.oszk.hu/00000/00011/00161/pdf/EPA00011_Iskolakultura_2012_01_003-013.pdf (megtekintés: 2012. 05. 23. 16:48)

Kutatásomban nem idézett, de tartalmilag használt irodalmak:

- Tóth László: *Pszichológia a tanításban* (Pedellus Tankönyvkiadó, 2000)
- Tóth László: *Pszichológiai vizsgálati módszerek a tanulók megismeréséhez* (Pedellus Tankönyvkiadó, 2004)
- N. Kollár Katalin: *Pszichológia pedagógusoknak* (Osiris, Budapest 2004)